

Czerwieńsk, 19 lutego 2025 r.

dr hab. Krzysztof Wąż, em. prof. UZ

Recenzja
rozprawy doktorskiej
Pani mgr Patrycji Ciurkowskiej
„Funkcjonowanie polskiej społeczności BDSM: aksjologiczne i praktyczne uwikłania
seksualnych relacji opartych na dominacji i uległości”
opracowanej pod kierunkiem naukowym Pani prof. dr hab. Beaty Pastwy-
Wojciechowskiej przy wsparciu Pani dr Marty Jurczyk

Ocena trafności wyboru i oryginalności tematu oraz problematyki badawczej podjętej w rozprawie

Problematyka funkcjonowania osób tworzących zróżnicowaną społeczność BDSM w Polsce jest mało rozpoznana na gruncie naukowym i – w tym kontekście – opracowanie Pani mgr Patrycji Ciurkowskiej można uznać wręcz za (niemal) pionierskie. Autorka przygotowując pracę doktorską z zakresu pedagogiki stanęła jednak przed trudnym zadaniem wybrania / wskazania takich kontekstów relacji seksualnych opartych na dominacji i uległości, które lokowałyby jej badania w tej dyscyplinie naukowej. W tytule dysertacji określiła je jako „aksjologiczne i praktyczne uwikłania” tychże relacji. Takie zakreślenie problematyki pracy niewątpliwie wzbudza ciekawość, nie rozwiewa jednak wątpliwości co do jej usytuowania w obrębie pedagogiki. Do tych wątpliwości będę nawiązywał w tekście niniejszej recenzji.

Niewątpliwie opracowanie Pani mgr Patrycji Ciurkowskiej można pozytywnie ocenić za oryginalne ujęcie problemu, które może przynieść znaczące korzyści poznawcze.

Ocena poprawności układu treści i struktury formalnej rozprawy

Rozprawa liczy łącznie 216 stron. Zawiera wszystkie wymagane elementy struktury formalnej. Na jej główną część składa się siedem rozdziałów poprzedzonych streszczeniem, wprowadzeniem i słowniczkiem oraz dwa teksty poświęcone interpretacji oraz dyskusji wyników badań własnych, które zamykają zasadniczą część rozprawy. Kolejność poszczególnych składowych rozprawy jest prawidłowa.

Pracę oparto o tradycyjny, powszechnie przyjmowany w naukach społecznych układ treści. Tym co wykracza poza ten układ jest poprzedzenie tekstu głównego dysertacji sporządzonym przez Autorkę słowniczkiem. Rozprawę otwiera wprowadzenie, po którym następują trzy rozdziały o charakterze teoretycznym. Autorka analizuje w nich w oparciu o literaturę przedmiotu zagadnienia bezpośrednio powiązane z tematem rozprawy, omawiając: pojęcie seksualności, modele relacji seksualnych, preferencje seksualne i ich odniesienie w klasyfikacjach diagnostycznych (pierwszy rozdział pracy: *Seksualność – między normą a patologią*, ss. 40-56), procesy socjalizacji i inkulturacji seksualnej oraz funkcjonowanie subkultur seksualnych (rozdział drugi: *Kulturowe uwarunkowania seksualności*, ss. 57-66) a także relacjonując wyniki wybranych badań dotyczących społeczności BDSM oraz wizerunku kinkstera (rozdział trzeci, ss. 67-73). W kolejnym, czwartym rozdziale Autorka prezentuje założenia metodologiczne badań własnych (ss. 74-83). W pozostałych trzech rozdziałach dysertacji przedstawione zostały wyniki badań przeprowadzonych przez Autorkę (ss. 84-194). Podsumowanie analizy tych danych zawierają dwie części wieńczące dysertację: *Wbrew stereotypom czy mimo wstydu? Interpretacja wyników badań własnych* (ss. 195-199) oraz *Dyskusja wyników badań własnych* (ss. 195-199). Pracę kończy wykaz wykorzystanej literatury (ss. 202-213), a także aneks w którym pomieszczono zbiór pytań wykorzystanych w badaniach wraz z przynależnymi kategoriami.

Proporcje pomiędzy poszczególnymi rozdziałami rozprawy są generalnie prawidłowe. Tezy stawiane przez Autorkę są w większości kompletne, dobrze ze sobą powiązane. Zostały przy tym oparte o poprawnie dobrane źródła. Formułowana przez Autorkę argumentacja jest w większości przypadków przekonująca, właściwie oparta o literaturę przedmiotu. Reasumując, można uznać, że w zakresie układu treści i struktury formalnej recenzowana rozprawa spełnia wymagane kryteria.

Stopień zaawansowania zawartej w rozprawie wiedzy teoretycznej

Przed omówieniem zawartości części stanowiącej wprowadzenie teoretyczne, należy zwrócić uwagę na opracowany przez Panią Patrycję Ciurkowską słowniczek, który poprzedza zasadniczy tekst dysertacji. To obszerne opracowanie (ss. 10-39) składa się z autorskiego tłumaczenia wywiedzionych z języka angielskiego oraz rodzimego żargonu słów, sformułowań, akronimów, którymi posługują się członkowie społeczności BDSM. Jego znaczenie i wartość daleko wykracza poza relatywnie często spotykany w tego typu opracowaniach wykaz pojęć i skrótowców używanych w tekście i wymagających rozwinięcia / dookreślenia. Doktorantka opracowała w sposób bardzo rzetelny i wszechstronny prawdziwe

kompendium, które może być dla osób, które nie mają pełnej orientacji w funkcjonowaniu społeczności BDSM niezwykle przydatne. To, co wzbudza szczególne uznanie, to próba uwzględnienia w zestawie omawianych pojęć dużego zróżnicowania praktyk i relacji zachodzących pomiędzy członkami tej społeczności oraz zmian, które zachodzą w obowiązujących w niej regułach (tzw. stara i nowa szkoła BDSM).

Pierwszy rozdział pracy poświęcony jest seksualności. Autorka na podstawie literatury przedmiotu omawia to jak postrzegano seksualność człowieka na przestrzeni dziejów. Sięga także do źródeł spoza tej literatury. Udowadnia, że duży wpływ na ukształtowanie się sposobu postrzegania aktywności seksualnej związanej z dominacją i uległością oraz sadyzmem i masochizmem miała literatura fabularna, która „przyniosła rozkwit zainteresowania niekonwencjonalnymi, dotychczas w kulturze tabuizowanymi formami zaspokajania własnych potrzeb seksualnych i eksplorowania w kierunku odkrycia nowych” (s. 43). W tym kontekście Doktorantka przywołuje rolę dzieł Alphonse’a Donatiena de Sade oraz Leopolda Sacher-Masocha.

Omawiając współczesne modele relacji i związków partnerskich Autorka prezentuje zaproponowaną przez siebie klasyfikację modeli relacji w ramach których funkcjonują członkowie społeczności BDSM podzielonych ze względu na czas trwania i ich specyfikę. Pisząc o kształtowaniu się preferencji i ukierunkowania zachowań seksualnych odwołuje się, m.in. do roli edukacji seksualnej w kształtowaniu tożsamości seksualnej i roli rodziny w kształtowaniu stylu przywiązania.

Ponieważ praca poświęcona jest społeczności w której podejmowane są ekstremalne praktyki seksualne i quasiseksualne (określane mianem kinku) odbiegające od przyjętego w polskiej kulturze skryptu seksualnego, często, do dzisiaj uznawane za coś perwersyjnego lub zboczonego, należy uznać, że dwa zagadnienia omawiane przez Autorkę w tym rozdziale pracy są niezwykle ważne. Pierwsze z nich dotyczy tego, jak można oceniać aktywność seksualną podejmowaną przez członków społeczności BDSM w świetle aktualnych klasyfikacji diagnostycznych. Autorka po przeprowadzeniu analizy zapisów w obowiązujących edycjach europejskiej klasyfikacji ICD, nad którą czuwa WHO oraz amerykańskiej klasyfikacji DSM opracowywanej przez APA (ICD-11 i DSM-5) dowodzi, że o ile w klasyfikacji amerykańskiej sadyzm oraz masochizm seksualny zalicza się w dalszym ciągu do zaburzeń parafilnych, to w europejskiej klasyfikacji odstąpiono od tego podejścia, pozostawiając na tej liście jedynie przymusowy sadyzm seksualny, czyli zachowania seksualne zorientowane na zadawanie cierpienia osobie niewyrażającej na to zgody. Drugie zagadnienie niezwykle ważne w omawianym zakresie, którym zajmuje się Autorka, to zapisy

w polskim kodeksie karnym, które dają podstawę do podjęcia kroków prawnych przez osoby angażujące się w praktyki BDSM (przede wszystkim te związane z sadyzmem i masochizmem) zwłaszcza związane z uszkodzeniem zdolności płodzenia, zniekształceniem bądź zeszpeceniem ciała lub naruszeniem czynności narządu ciała. Jak twierdzi Autorka, polska rzeczywistość karna „okazuje się być nieprzygotowana na entuzjastów BDSM”¹ (s. 54). Brakuje w tym wywodzie odniesienia praktyk BDSM do zapisów dotyczących wolności od niewolnictwa, tortur oraz niehumanitarnego lub poniżającego traktowania zawartych w konwencjach międzynarodowych ratyfikowanych przez Polskę i w polskiej konstytucji. Te wolności traktowane są jako bezwzględne, co oznacza, że zgoda osób poddanych takim praktykom, jakkolwiek umowa, konsensus w tym zakresie nie mogą być przesłanką do ich nierespektowania.

W rozdziale drugim Pani Patrycja Ciurkowska opisuje kulturowe uwikłania seksualności. Po przedstawieniu socjologicznej i psychologicznej perspektywy w definiowaniu kultury Autorka omawia procesy socjalizacji i inkulturacji, które „dla rozwoju myślenia o własnej seksualności na poziomie jednostkowym [...] wydają się być fundamentalne i kluczowe” (s. 57). Należy przy tym zauważyć, że Doktorantka nie przyjęła / nie przedstawiła definicji tych terminów, a także innych, występujących w części metodologicznej terminów: samokształcenia, samokształtowania i samowychowania. Nie omówiła także w sposób wystarczający występującego w części metodologicznej zjawiska socjalizacji wtórnej osób dorosłych, a także socjalizacji pierwotnej (w części empirycznej pracy przytacza wypowiedzi osób badanych odnoszące się do wychowania w rodzinach pochodzenia). Ten niedostatek w uporządkowaniu znaczenia i zakresów pojęć pedagogicznych używanych w dysertacji sprawia, że w dalszych częściach opracowania nie do końca wiadomo czy Autorka prezentuje obraz aktywności i relacji seksualnych czy sytuacje, które są opisem drogi do kształtowania własnej osobowości / seksualności. Napotykamy także na pewne stwierdzenia, które brak definicji podstawowych pojęć pedagogicznych czynią dyskusyjnymi, np. „a wszystko to osadzone jest na kanwie samokształtowania, samokształcenia i samowychowania **jako elementów należących do socjalizacji wtórnej i socjalizacji seksualnej**” (s. 79).

Omawiając społeczne zainteresowanie kinkiem Autorka odnosi się zarówno do ilościowych badań Polaków dotyczące form aktywności seksualnej zrealizowanych przez Zbigniewa

¹ Wszystkie wyróżnienia w tekście recenzji dokonane przez jej autora

Izdebskiego, jak i do wyników przeprowadzonej przez siebie w okresie 2018-2024 analizy korzystania ze strony internetowej bdsm.pl w celu monitorowania zarówno liczebności aktywnych użytkowników, jak też preferencji seksualnych zyskujących i tracących na popularności oraz podaży na komercyjne usługi związane z dominacją bądź uległością. Autorka wskazuje także na wzrost popularności BDSM, związanej z ukazaniem się książki autorstwa E.L. James pt. „Pięćdziesiąt twarzy Greya”. Rozdział drugi zawiera także analizę społeczności BDSM jako subkultury seksualnej. Autorka opisuje m.in. subspołeczności dające się wyodrębnić w bardzo zróżnicowanej społeczności BDSM, a także próbuje wskazywać różnice w ich społecznej ocenie.

Rozdział trzeci recenzowanej dysertacji stanowi próbę zaprezentowania na podstawie literatury przedmiotu charakterystyki zróżnicowanej aktywności seksualnej objętej wspólną nazwą BDSM. Autorka podkreśla, że „wraz z rozwijającym się zbiorem zasobów internetowych traktujących o seksualności, zwiększył się akces kinksterów do zasad, które nie tylko umożliwiają bezpieczne początki eksplorowania przestrzeni BDSM przez zainteresowanych, ale także stanowią wykładnię dla jej aksjologicznych i praktycznych uwikłań” (s. 67). Ustalenie tych zasad i ich upowszechnienie pozwoliło na wyraźne nakreślenie granic bezpieczeństwa zorientowanych wokół obopólnej zgody oraz wskazanie różnic pomiędzy BDSM a przemocą.

Doktorantka omawia w tej części pracy także wyniki wybranych badań naukowych dotyczących, m.in.: motywów decydujących o podejmowaniu relacji seksualnych opartych na dominacji i uległości, osobowości, stylów przywiązania i dobrostanu psychicznego osób ze społeczności BDSM, a także potencjałe traumatyzującym praktyk BDSM, realizowanych w oderwaniu od panujących w społeczności reguł oraz ryzyku samobójstwa u czynnych kinksterów.

Ocena poprawności założeń metodologicznych

Założenia metodologiczne badań przyjęte przez Panią Patrycję Ciurkowską zostały zaprezentowane w rozdziale zatytułowanym „Konceptualizacja i organizacja badań własnych”. Rozważania te zostały pomyślane jako następstwo dociekań o charakterze teoretycznym, prezentowanych w trzech pierwszych rozdziałach rozprawy. Jest to rozwiązanie typowe i powszechnie akceptowane w przypadku prac z obszaru nauk społecznych. Wychodząc z założenia, że samokształcenie i samokształtowanie odnoszą się do całonocnego podążania za własną ciekawością poznawczą jednostki ku wciąż

rekonstruowanej i aktualizowanej autokreacji w czynnej relacji z otoczeniem, a samowychowanie stanowi o formułowaniu określonych poglądów i wartości Autorka za B. Gołkiem przyjmuje, że są to procesy polegające na rozwoju i ukierunkowanych świadomie zmianach zorientowanych na „aksjologiczne wnętrze”. Z uwagi na tak zakreśloną koncepcję poznawczą Autorka posłużyła się paradygmatem interpretatywnym, odwołując się do koncepcji interakcjonizmu symbolicznego (ss. 76-77). W konsekwencji tego wybrała jakościową strategię badawczą.

Zgodnie z przyjętym w naukach społecznych porządkiem, Autorka rozprawy, po przedstawieniu decyzji dotyczących paradygmatu i strategii poznawczej, przedstawia przyjęte przez siebie główne cele badań:

- wypełnienie wskazanego obszaru niewiedzy(problemu) w obrębie nauk podejmujących kwestie dotyczące seksualności;
- znalezienie odpowiedzi na pytanie o przebieg samokształcenia, samokształtowania i samowychowania w seksualnej socjalizacji wtórnej osób dorosłych w badanej społeczności (ss. 77-78).

Tym samym Doktorantka sprowadza główny problem badawczy do odpowiedzi na to pytanie. Można mieć zastrzeżenia co do sformułowania pierwszego z tych celów ze względu na bardzo wysoki poziom ogólności. Co do celu drugiego, to pewne wątpliwości budzi brak wyjaśnienia przez Autorkę relacji pomiędzy tak nakreślonym przedmiotem badań a tym, co zostało wskazane w tytule dysertacji, tj. „aksjologicznymi i praktycznymi uwikłaniami seksualnych relacji opartych na dominacji i uległości”. Wydawało się, że w części metodologicznej pracy te określenia zawarte w tytule znajdą swoje dookreślenie.

Jak czytamy w dalszej części rozdziału metodologicznego: „**opracowywanie kierunku działań empirycznych** pozwala dodatkowo wyłonić trzy cele szczegółowe” (s. 78). Autorka nie wyjaśnia co kryje się pod tym sformulowaniem.

Tak czy inaczej, formułuje trzy cele szczegółowe i odpowiadające im problemy badawcze dotyczące:

- opisu podejmowanych praktyk i aktywności podejmowanych przez członków polskiej społeczności BDSM;
- dookreślenia znaczeń, jakie są przez badanych tymże praktykom nadawane;
- ujęcia relacji pomiędzy głównym nurtem kultury a subkulturą BDSM.

Tak sformułowane cele i problemy szczegółowe trudno do końca uznać, bez dodatkowych wyjaśnień / założeń, jako logiczną konsekwencję problemu głównego i – tym samym jako

konstrukty, które trafnie określają poszczególne pola badawczych eksploracji, ukierunkowane na interesującą Autora problematykę.

Należy natomiast podkreślić, że Autorka formułując pytania badawcze utrzymuje ich otwarty charakter, co stanowi ich konstytutywną cechę w kontekście przyjęcia strategii jakościowej. Zrezygnowała także z formułowania hipotez badawczych i tę decyzję właściwie uargumentowała. Wszystko to jest naturalną konsekwencją przyjętego w metodologii badań własnych paradygmatu badawczego i strategii badawczej.

W badaniach wykorzystano metodę indywidualnych przypadków, dobrze uzasadniając tę decyzję. Autorka zastosowała wywiad semistrukturalny, składający się z 41 pytań otwartych, podzielonych na cztery sekcje tematyczne. Ze względu na pandemię COVID-19 przypadającą na okres zbierania danych dopuszczona została forma kontaktu z respondentami za pośrednictwem ogólnodostępnych komunikatorów, pozwalających na połączenie audiowizualne: Google Meets, Skype oraz MS Teams. Jako technikę uzupełniającą, w badaniu postanowiono wykorzystać elementy netnografii. Co ważne, Autorka bardzo dużą wagę przywiązywała do zapewnienia anonimowości osobom badanym - zostały poinformowane o możliwości wycofania swojej dobrowolnej zgody na uczestnictwo w badaniu na dowolnym etapie.

Dobór próby badawczej miał celowy charakter. Wywiadu udzieliły 94 osoby, z czego jedna wycofała zgodę na uczestnictwo w badaniu. Należy docenić wielkość próby badawczej. Mimo tego, że w badaniach jakościowych liczebność próby nie jest uznawana za ważny warunek ich wartości poznawczej, to uznaje się, że należy uzyskać nasycenie próby. W przypadku bardzo zróżnicowanej społeczności BDSM dążenie do objęciem badaniami jakościowymi stosunkowo wielu osób było więc uzasadnione. Autorka oparła analizę treści wywiadów na wypowiedziach 63 mężczyzn w wieku 21-67 lat, 28 kobiet w wieku 24-48 lat i 2 osób niebinarnych w wieku 25 i 29 lat. Wszystkie osoby badane były aktywne zawodowo i czynnie zorientowane na realizację celów należących do różnych sfer życia. Dla niektórych z nich role podejmowane w ramach rodziny były zintegrowane z aktywnością BDSM, dla innych stanowiły jedynie sporadyczny dodatek do życia czy sposób na urozmaicanie związku romantycznego. Ponadto Autorka wykorzystwała wybrane cytaty zaczerpnięte ze stron z anonsami oraz inne wypowiedzi z usenetu.

Podsumowując, Autorka w rozbudowany sposób zaprezentowała swoją koncepcję metodologiczną. Udało jej się przy tym uwypuklić najbardziej istotne jej elementy. Pomimo zgłaszanych powyżej wątpliwości jako całość założenia metodologiczne badań własnych można ocenić pozytywnie.

Sposób prezentacji i analizy materiału badawczego

W części empirycznej pracy, składającej się z trzech rozdziałów, Pani Patrycja Ciurkowska oparła się, zgodnie z przyjętymi założeniami, na wynikach swoich badań jakościowych, uwzględniła także wybrane cytaty zaczerpnięte ze stron z anonсами oraz inne wypowiedzi z usenetu. W niektórych przypadkach wzbogaca swoje analizy odwołując się także do wyników innych badań, literatury naukowej i wytworów kultury popularnej. Jak pisze Autorka oceniając wartość materiałów pozyskanych z internetu: „dane dostępne na tej oraz podobnych stronach stanowią wystarczająco bogate źródło wiedzy o funkcjonowaniu zarówno adeptów kinku, jak i osób z wieloletnim doświadczeniem, by stanowić podstawowe źródło wnioskowania o społeczności BDSM w Polsce. W niniejszym tekście, będąc niejako uzupełnieniem tych wycinków intersubiektywnej rzeczywistości, którą prezentują osoby badane, treści zebrane w wyniku działań netnograficznych pozwalają na dotarcie do bardziej zanonimizowanej przestrzeni, w której aktywni są kinksterzy” (s. 92).

Wzbudzałoby uznanie, gdyby tego typu analizy były prowadzone w ramach dyskusji wyników badań własnych. W tym miejscu jednak rodzi to wątpliwości. Zwłaszcza, że można odnieść wrażenie, że Autorka, zważywszy na dużą liczebność grupy osób badanych, nie w pełni wykorzystuje uzyskany materiał badawczy (przycacza i analizuje relatywnie niewielką ilość wypowiedzi). W tej sytuacji trudno jest do końca stwierdzić (bez bardzo dokładnego śledzenia narracji Doktorantki) co stanowi rzeczywisty rezultat badań własnych, a co należy uznać za jego uzupełnienie i rozwinięcie.

W piątym rozdziale pracy „Dom, sub i switch w polskiej krainie tożsamości” Autorka analizując wyniki badań własnych dokonuje charakterystyki relacji opartych na wymianie władzy, ukazując ich specyfikę. Najważniejsze fragmenty tej części dysertacji dotyczą dominacji i uległości. Omawiając kwestię dominacji w relacjach BDSM Autorka wskazuje, że jest ona sposobem „realizowania swojej seksualności (na życzenie zainteresowanych także innych sfer życia), w którym jedna osoba otrzymuje od drugiej **prawo do zarządzania nią** w ramach przyjętych ustaleń i z poszanowaniem jej jako osoby lub – jeśli dynamika na to wskazuje – **jako posiadanego przedmiotu**.” (s. 105). Omawia także odmienny sposób traktowania dominacji przez osoby pełniące inne role w relacji opartej na dominacji i uległości. Osoby uległe dominację postrzegają w sposób bardziej liryczny i pozbawiony dosłowności, która towarzyszy dominującym.

Wiele miejsca w pracy zajmuje także analiza uległości. Autorka twierdzi, że „uleganie zajmuje bardzo szczególne miejsce na mapie kinku, gdyż paradoksalnie to osoba ze swojej

konsensualnie podporządkowanej pozycji ustanawia dynamikę D/s w relacji. (...) Zachowania kojarzone z dominacją bez dobrowolnego odstępiania od własnej sprawczości po drugiej stronie byłyby zachowaniami przemocowymi, zatem to właśnie uległość jest kwintesencją BDSM i jednocześnie ustanawia wyraźną granicę pomiędzy normą a patologią (...) oddanie kontroli oznacza jej sprawowanie, a wydarcie kontroli sprawia, że kink staje się przemocą” (s. 109).

Doktorantka w omawianej części pracy zajmuje się także zdrowiem seksualnym, które może relatywnie często być zagrożone przy podejmowaniu praktyk BDSM, szczególnie takich jak podduszanie podczas seksu lub masturbacji (co może skończyć się nawet zgonem). Wskazuje także na zasady bezpieczeństwa obowiązujące w badanej społeczności, które w zdecydowany sposób ograniczają zakres tych form aktywności, które mogą nieść za sobą największe zagrożenia dla zdrowia i życia. Jak twierdzi, szczególną rolę w tym zakresie pełni konieczność zachowania trzeźwości w czasie sesji, która jest traktowana jako aksjomat niepodlegający dodatkowym interpretacjom, wpisujący się w zasady bezpiecznego BDSM.

W kontekście zachowania zdrowia seksualnego ważny jest inny problem poruszany przez Autorkę, tj. dostęp do wiedzy o bezpiecznym BDSM. Wypowiedzi osób badanych jednoznacznie wskazują, że to źródła internetowe, mimo ich subiektywności, stanowią główny rezerwuuar informacyjny (nie wiedzowy) na temat kinku.

Autorka omawia także to, jak okres izolacji społecznej związany z pandemią COVID – 19 wpłynął na zainteresowanie praktykami BDSM, a także na usługi seksualne w tym obszarze. Podejmuje więc problem bardzo aktualny w okresie w którym realizowała badania. Wykazuje, że izolacja związana z pandemią spowodowała wzrost zainteresowania internautów BDSM, a w lokalach oferujących komercyjne usługi kobiecej dominacji pojawiły się niestosowane dotąd środki reżimu sanitarnego oraz wykluczenie części praktyk, które wymagają bezpośredniego kontaktu z wydzielinami z ciała klientów.

W rozdziale VI dysertacji „Inicjacja i funkcjonowanie w klimacie” znajdujemy charakterystykę środowiska BDSM w Polsce jako społeczności hermetycznej a zarazem ekskluzywnej, w której więź wytwarzana jest w obrębie bliskich, znanych osób, które łączy wspólny cel, uznaje się i promuje wewnętrzną różnorodność i z zasady nie wyklucza innych osób praktykujących dowolny kink.

Ta część pracy zawiera jednak przede wszystkim omówienie danych, które są kluczowe dla przyjętej problematyki badawczej. Autorka prezentuje i interpretuje wypowiedzi osób badanych dotyczące socjalizacji i inkulturacji seksualnej. Podejmuje próbę rekonstrukcji ich doświadczeń i narracji „na temat seksu, ciała i oczekiwania normatywności,

które na różnych etapach rozwoju towarzyszyły osobom badanym, wpływając także na czas, miejsce i sposób przekonania się o własnym zamiłowaniu do BDSM” (s. 128). Na tej podstawie krytycznie ocenia jakość socjalizacji seksualnej w okresie adolescencji, która „przebiegając w nieautoryzowanych warunkach wymusiła na badanych samodzielne zarządzanie niektórymi aspektami rozwoju psychoseksualnego” (s. 133). Dostrzega także, że normy i wzory postępowania prezentowane w związkach przez rodziców i opiekunów przekładają się (na zasadzie powielania, bądź chęci budowania związku na odmiennych zasadach) na relacje partnerskie oraz klimatyczne, „zatem te, które na drodze wtórnej socjalizacji seksualnej należą do przestrzeni samokształtowania, samokształcenia i samowychowania – procesów podejmowanych świadomie i refleksyjnie” (s. 134).

Pani Patrycja Ciurkowska opisując pierwsze eksperymenty z dominacją i uległością badanych ujawnia swój tok myślenia, który pozwala jej połączyć socjalizację seksualną, samokształcenie i samowychowanie z podejmowaniem aktywności seksualnej przez członków społeczności BDSM. „Elementy należące do świadomego, refleksyjnego realizowania potrzeb, które nie znajdują miejsca w **zwyczajowym rozumieniu [sic. ?]** socjalizacji seksualnej, podejmowane są w ramach samokształcenia i samowychowania, które w tym przypadku z jednej strony polegają na poszerzaniu osobistych zasobów informacyjnych na temat seksualności, z drugiej przekładają się na praktykę seksualną, która realizowana jest w sposób zgodny z normą indywidualną i partnerską” (ss. 142 -143).

Wypowiedzi osób badanych wskazują według Autorki, że dążenia do doświadczenia dominacji bądź uległości nie zawsze łączą się z zaangażowaniem romantycznym, nie są zależne od pierwszych kontaktów seksualnych i wynikają z procesu socjalizacji seksualnej, której byli poddani, a zwłaszcza z poszukiwaniem dostępu do wiedzy z tego zakresu, przypadkowym zetknięciem z materiałami erotycznymi o charakterze S/M, podejmowaniem eksperymentów z osobami, które okazały się być zaangażowane w BDSM, zainspirowaniem przez partnera do podjęcia prób z dominacją i uległością jako sposób na urozmaicenie relacji oraz odczuciem przyjemności seksualnej w sytuacji doświadczenia skrępowania, upokorzenia, czy bólu.

W tym kontekście, analiza wypowiedzi osób badanych pozwala, zdaniem Autorki, na stwierdzenie, że ogólnodostępne, bezpłatne materiały pornograficzne oznaczane jako BDSM są im przydatne jako stymulujące, wzmagające podniecenie, natomiast nie odzwierciedlają według nich rzeczywistej dynamiki relacji pomiędzy osobą dominującą i uległą, pozbawione są zwykle bliskości, czułości i zaopiekowania. Autorka przywołuje także szereg wytworów popkultury z jej głównego nurtu, zwłaszcza filmy fabularne, ukazując krytyczny stosunek

badanych do zawartego w nich obrazu relacji BDSM. Często dotyczy to postaci Christiana Greya, bohatera książek E. L. James, który oceniany jest przez badanych jako pozbawiony kompetencji społecznych orędownik przemocy w relacji.

Z aktywnością BDSM wiąże się także wiele stereotypów i mitów, co budzi zrozumiały sprzeciw osób badanych. Autorka w materiale badawczym znalazła potwierdzenie tylko jednego autostereotypu pozytywnego, przekonania, że praktyki podejmowane w ramach związków i układów BDSM oraz ich dynamiki należą do spektrum normatywnych form autoekspresji.

W rozdziale VII „BDSM – w świecie (ekstremalnych) praktyk seksualnych”, który zamyka część pracy poświęconą prezentacji i analizie wyników badań własnych, Pani Patrycja Ciurkowska charakteryzuje specyfikę aktywności podejmowanej w ramach relacji opartych na dominacji i uległości.

Autorka omawia rolę kontraktu w różnych typach związków, podkreślając, że mogą one być zarówno doraźne, jak i długoterminowe i to, że nie wszyscy się na ich zawieranie decydują. Grupą szczególnie zainteresowaną sporządzaniem takiej umowy są osoby, które zajmują się świadczeniem usług komercyjnej dominacji (rzadziej uległości), co pozwala, między innymi, uzyskać informacje o stanie zdrowia i uczuleniach partnera, a więc ważnych danych ze względu na możliwość zachowania higieny i bezpieczeństwa podczas BDSM. Przywołując rolę zasad w relacjach BDSM Autorka podkreśla, że jest to także niezwykle ważne w relacjach grupowych, w których muszą być egzekwowane dwie nadrzędne zasady: wszystko ma się odbywać w myśl doświadczenia przyjemności oraz wszyscy powinni wyrażać świadomą zgodę na uczestnictwo.

W dalszej części omawianego rozdziału Autorka omawia kwestię spełniania fantazji seksualnych przez osoby badane oraz rolę ustalania granic (miękkie i twarde limity) w relacjach opartych na dominacji i uległości. Przekraczanie wcześniej ustalonych soft limitów jest traktowane jako element ekspresji seksualnej, pożądana część gry opartej na dynamice władzy, która może doprowadzić do spełnienia pod warunkiem akceptacji partnera. Hard limity nie podlegają takiej sytuacyjnej renegocjacji, to często zachowania, które określane są przez osoby badane jako odpychające, odrażające, ohydne, niebezpieczne czy niesmaczne. Autorka podkreśla rolę ustalania limitów w relacjach BDSM, zauważając, że „z perspektywy psychopedagogicznej, eksploracja subiektywnych granic w seksualności i refleksja nad nimi (pchająca ku przekroczeniom bądź przyjmująca ich subiektywną niezmiennność) może prowadzić do znacznego wzrostu samoświadomości, co już w swoich fundamentach zawiera motywy wywiedzione z samowychowania i samokształtowania” (s. 189).

Dopełnieniem kontraktu zawieranego w ramach relacji BDSM jest ustalenie haseł i gestów bezpieczeństwa. Autorka podkreśla, że żadna z osób badanych nie traktuje ich jako wyrazu słabości, a raczej jako sposób za zapobieżenie długotrwałym, **nieprzyjemnym** [sic!] **skutkom ewentualnych przeoczeń** [sic!] ze strony osoby dominującej. Często ustalenia między partnerami dotyczą także aftercare, czyli oczekiwanego przez osobę uległą w kontakcie z osobą dominującą sposobu na wyciszenie się po sesji.

W kolejnej części pracy zatytułowanej „Wbrew stereotypom czy mimo wstydu?” Autorka podejmuje próbę interpretacji oraz podsumowania wyników badań własnych. Wskazuje, że przeprowadzone przez nią badania jakościowe pozwoliły na dokonanie charakterystyki polskiej społeczności BDSM, diagnozy praktyk i aktywności podejmowanych przez jej członków, znaczenia jakie nadają tym praktykom oraz tego jakie relacje zachodzą pomiędzy głównym nurtem kultury a badaną subkulturą.

Na płaszczyźnie aksjologicznej dla Autorki najważniejszym ustaleniem jest ukazanie, że dla osób uczestniczących w relacjach opartych na dominacji i uległości fundamentalną wartością jest zaufanie, otwarta komunikacja i wzajemna zgoda na eksplorację granic zarówno fizycznych, jak i emocjonalnych. Badania pokazały, że ich uczestnicy szczególną rolę przypisują zasadom bezpieczeństwa oraz regułom dotyczącym konsensualności. Na poziomie praktycznym „scena kinkowa” jest przestrzenią eksperymentowania z rolami, których przepisy i pełnienie często wykraczają poza normy uznane społecznie.

Autorka wraca także do ważnych ustaleń dotyczących tego jaką rolę dla badanych odgrywa wstyd, który często jest odczuwany przez osoby podejmujące relacje BDSM ze względu na społeczne piętno i marginalizację niekonwencjonalnych praktyk seksualnych. Jak wykazuje, to między innymi powoduje, że społeczność BDSM w Polsce jest hermetyczna. Podkreśla także jej dużą różnorodność w zakresie rodzajów relacji łączących jej członków, orientacji psychoseksualnej, preferencji seksualnych, podejścia do zasad bezpieczeństwa, a także podejmowanych przez nich praktyk seksualnych i quasiseksualnych.

W ostatniej części pracy, poświęconej dyskusji wyników badań własnych, Autorka w zasadzie kontynuuje podsumowanie. Nie podejmuje konfrontacji uzyskanych wyników z rezultatami innych badań, choć trzeba przyznać, że byłoby to trudne, zważywszy na ich unikatową tematykę i osadzenie w polskich realiach. Ważnym postulatem formułowanym przez Doktorantkę jest potrzeba kontynuowania badań na temat społeczności BDSM w Polsce poprzez realizację badań ilościowych. Badania takie pozwoliłyby wzbogacić przeprowadzoną diagnozę o obraz rozkładu preferencji i praktyk seksualnych, a także – co niezwykle istotne – na pojęcie próby ustalenia skali łamania konwencji zaufania, otwartej komunikacji i

konsensualności oraz angażowania się osób deklarujących przynależność do sceny BDSM w działania przemocowe.

Ogólnie, uważam, że część empiryczną dysertacji można uznać za wartościową, najciekawszą w całym opracowaniu. Lektura opracowania skłania jednak także do wniosku, że Autorka nie w pełni wykorzystała potencjał uzyskanych rezultatów badań. Zabrakło przede wszystkim podjęcia próby wskazania mechanizmów socjalizacji oraz wyłonienia modeli socjalizacji i inkulturacji seksualnej. Wydaje się, że narracje pozyskane od kilkudziesięcioosobowej grupy osób badanych przyniosły na tyle bogaty materiał badawczy, że był to zabieg możliwy. Niedosyt budzi także ta część analizy wyników badań własnych, która poświęcona jest tytułowemu „aksjologicznym uwikłaniom” relacji seksualnych opartych na dominacji i uległości.

Ocena aspektów technicznych i językowych rozprawy

Praca Pani mgr Patrycji Ciurkowskiej została przygotowana starannie, na dobrym poziomie technicznym. Autorka zadbała o prawidłowy układ i sformatowanie tekstu. Nie występują rozbieżności pomiędzy spisem treści a zawartością rozprawy. W pracy stosowane są przypisy śródtekstowe. W ich formułowaniu uwzględniono zasadę konsekwencji redakcyjnej. Nagłówki zostały właściwie zdefiniowane i zróżnicowane, przy zachowaniu ciągłości stylu formatowania. Autorka stosuje ogólnie przyjęte zasady konstruowania opisu bibliograficznego. Walorem opracowania jest wprowadzenie przez Autorkę do tekstu specjalistycznej terminologii, charakterystycznej dla interesującego ją obszaru problemowego. Niestety, nie dotyczy to terminologii pedagogicznej, o czym piszę w innej części niniejszej recenzji. W rozprawie nie występują elementy potoczności języka. Tekst nasycony jest określeniami używanymi w środowisku BDSM. W tym kontekście jeszcze raz należy docenić opracowanie przez Autorkę słowniczka, który umożliwia śledzenie tak skonstruowanej narracji. Sporadycznie pojawiają się błędy i niezręczności językowe. Można więc uznać, że Autorka w dobrym stopniu opanowała umiejętność redagowania obszernych tekstów o charakterze naukowym.

Ocena doboru literatury

Praca została oparta na odpowiadającej przyjętym standardom liczbie źródeł (około 150 pozycji). Mają one zróżnicowany charakter. Znalazły się tu pozycje między innymi z takich obszarów jak: pedagogika, psychologia, socjologia, seksuologia oraz metodologia. W rozprawie wykorzystano także akty prawne oraz klasyfikacje medyczne. Ważną rolę pełnią

materiały internetowe, zwłaszcza treści zamieszczone na portalach adresowanych do osób ze społeczności BDSM. Walorem pracy jest bardzo duży zakres wykorzystania źródeł obcojęzycznych bez których omówienie podjętej problematyki byłoby niemożliwe. Około jedna trzecia pozycji zawartych w wykazie literatury to źródła w języku angielskim. Można więc uznać, że Autorka wykorzystała zróżnicowaną literaturę przedmiotu oraz inne źródła, które pozwoliły jej na pogłębioną prezentację problematyki, której poświęciła swoją dysertację.

Uwagi podsumowujące i polemiczne

Problematykę poruszaną przez Panią mgr Patrycję Ciurkowską oceniam jako ciekawą poznawczo i ważną ze społecznego punktu widzenia. Warto przy tym zaznaczyć, że wybrane przez Autorkę środowisko można zaliczyć do kategorii hermetycznych, trudnych, zarówno z uwagi na dostęp, jak też pozyskanie rzetelnych danych.

Kilka kwestii po lekturze recenzowanej dysertacji budzi pewien niepokój. Po pierwsze, mam wrażenie, że Autorka, poprzez uwypuklanie konsensualnego charakteru relacji BDSM nieco idealizuje badaną społeczność, co może wzbudzać u czytelnika przekonanie o braku jej skłonności do krytycznego oglądu opisywanej rzeczywistości. To wrażenie powstaje zarówno przy lekturze zawartych w pracy analiz, stosowanych określeń, jak i bardzo krytycznych ocen i uogólnień, które występują we fragmentach tekstu w których Autorka konfrontuje kinkową rzeczywistość z tym co ma miejsce w obszarze socjalizacji, edukacji seksualnej, relacji seksualnych i związków partnerskich poza tą społecznością. Jak rozumiem, takie podejście do charakterystyki społeczności BDSM i opisu praktyk seksualnych oraz quasiseksualnych opartych na dominacji i uległości może być związane ze stosunkiem Autorki do osób badanych i ich oczekiwań dotyczących wydźwięku rezultatów badań. Jak pisze Autorka: „mimo konieczności zachowania naukowej bezstronności, należy mieć nadzieję, że czas poświęcony przez osoby badane na udział w wywiadach i ich gotowość do wspólnego eksplorowania najbardziej intymnych obszarów życia, stanowi w ramach swojego jakościowego ujęcia wartościowy wkład w myślenie o różnorodnych formach ekspresji” (s. 194).

Wątpliwości budzi także uwzględnienie w doborze ostatecznej próby i analizach narracji osób, które podejmują aktywność seksualną w obrębie społeczności BDSM na zasadach komercyjnych. W badaniach seksualności i aktywności seksualnej nie bez przyczyny ta kategoria osób (i ich klientów) jest traktowana odrębnie. Wydaje się, że Doktorantka też jest świadoma tej specyfiki, czego dowodzi chociażby takie stwierdzenie:

„komercyjna dominacja stanowi specyficzny rodzaj pracy seksualnej, która uwikłana jest w kontrowersje i niejasności definicyjne pośród nie tylko komercyjnych domin, ale także społeczności BDSM i środowiska pracowników seksualnych, pozostając w każdym z tych przypadków pomiędzy przynależnością a niezależnością” (s. 189).

Wreszcie wątpliwość najważniejsza. Nie potrafię jako pedagog zrozumieć i zaakceptować takiego stanowiska, które dopuszcza przyzwolenie na relacje interpersonalne i praktyki (seksualne i quasiseksualne), w których przekraczane są granice wyznaczone przez humanizm, godność człowieka, jego podmiotowość, konieczność zachowania zdrowia i życia. Nie oznacza to, że takie przyzwolenie prezentuje Doktorantka, ale relatywizuje ocenę ekstremalnych praktyk: „niemniej należy mieć na uwadze, że zgodnie z przyjętymi normami, osobami wchodzącymi w tego typu relacje są dorośli, dobrowolnie decydujący się na role, które przynoszą im spełnienie i satysfakcję” (s. 65). Jestem za tym, co postuluje Autorka, aby **„nie odzierać kinkowych praktyk z humanizmu** w sytuacjach, kiedy to osoby niezwiązane ze społecznością podejmują próbę nakreślenia jej charakterystyki” (193). Jednak, według mnie, pedagog nie powinien podejmowania najbardziej ekstremalnych praktyk, godzących w przywołane powyżej wartości traktować aprobatywnie, relatywizować ich ocenę. Oczywiście nie chodzi także o piętnowanie osób, które realizują swoje potrzeby seksualne w ramach relacji opartych na dominacji i uległości, o naznaczanie ich, nazywanie „perwersami”, „zbożnikami”, czy „dewiantami”, czego doświadczają osoby badane przez Doktorantkę.

Dysertacja Pani mgr Patrycji Ciurkowskiej, przy wszystkich zgłaszanych w niniejszej recenzji uwagach, jest dobrym opracowaniem naukowym, które spełnia kryteria uwzględniane przy ocenie pracy doktorskiej. Autorka w sposób konsekwentny realizuje przyjęty projekt badawczy. Konsekwencja ta jest godna uznania, zwłaszcza, że Autorka musiała się zmierzyć zarówno z trudną, interdyscyplinarną problematyką, jak też zadbać o respektowanie zasad etycznych, szczególnie ważnych przy badaniu seksualności. Należy podkreślić, że Autorka dysertacji udowodniła, że potrafi projektować i realizować projekt badań jakościowych osadzony w paradygmacie interpretatywnym. Warto także podkreślić, że Doktorantka bardzo zaangażowała się w opracowanie prezentowanej w pracy diagnozy. Nie ograniczyła się do przeglądu literatury przedmiotu i zaprojektowania oraz przeprowadzenia badań. Z tekstu dysertacji jasno wynika, że jest ona owocem kilkuletniego poznawania przez nią społeczności BDSM, co wymagało, ze względu na specyfikę i hermetyczność tej społeczności, dużego zaangażowania. Taka postawa jest godna uznania.

Reasumując, praca jest dowodem na posiadanie przez Autorkę kompetencji niezbędnych do tworzenia i realizacji projektów badawczych. Zagadnienie przedstawione w dysertacji jest ważnym problemem naukowym. Uzyskano wartościowe rezultaty, które mogą być podstawą do konstruowania dalszych projektów badawczych. Można stwierdzić, że rozprawa doktorska Pani Patrycji Ciurkowskiej stanowi samodzielne rozwiązanie problemu naukowego oraz świadczy o posiadaniu przez Autorkę ogólnej wiedzy teoretycznej z zakresu pedagogiki, psychologii, socjologii i seksuologii.

Konkluzja

W mojej ocenie rozprawa doktorska autorstwa Pani mgr Patrycji Ciurkowskiej „Funkcjonowanie polskiej społeczności BDSM: aksjologiczne i praktyczne uwikłania seksualnych relacji opartych na dominacji i uległości” spełnia warunki określone w art. 187, ust 1 i 2 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. - Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2023 r., poz. 742 z późn. zm.). W związku z tym wnoszę o przyjęcie rozprawy oraz dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów procedury doktorskiej.

